

‘ECONOMIE VOOR GROEN’ – VERKENNING VAN PRIVATE INITIATIEVEN EN IDENTIFICATIE VAN MOGELIJKHEDEN

C. Martijn van der Heide
– September 2010 –

1. Achtergrond en context van de notitie

Economie en groen. Waar voorheen deze drie woorden veelal hevige en tegengestelde emoties oproepen, daar is vandaag de dag steeds meer oog voor het samengaan van de twee begrippen. Deze snel toenemende interesse komt niet alleen vanuit wetenschappelijke hoek, waar de relatie tussen economie en groen (in het bijzonder milieu, natuur en biodiversiteit) inmiddels heeft geresulteerd in talloze artikelen en boeken, maar is juist ook afkomstig vanuit het beleid. Dit werd onlangs haarfijn onderstreept door de toespraak die de minister van LNV, Gerda Verburg, op 4 maart 2010 uitsprak bij de start van het programma ‘Naar een rijke Waddenzee’. Daarin stelde de minister dat ze ervan overtuigd is dat natuur en economie hand in hand kunnen gaan.

Vergelijkbare noties zijn terug te vinden in het Beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011. Op pagina 17 van het Beleidsprogramma¹ staat bijvoorbeeld: “Duurzaam gebruik van biodiversiteit in landbouw, bosbouw, visserij en door andere sectoren in Nederland is niet alleen een bijdrage aan behoud, het biedt ook talrijke economische kansen.” En verderop, op pagina 31: “Het veiligstellen van deze natuurlijke hulpbronnen en het optimaal benutten ervan zijn voorwaarden voor een duurzame economische ontwikkeling.”

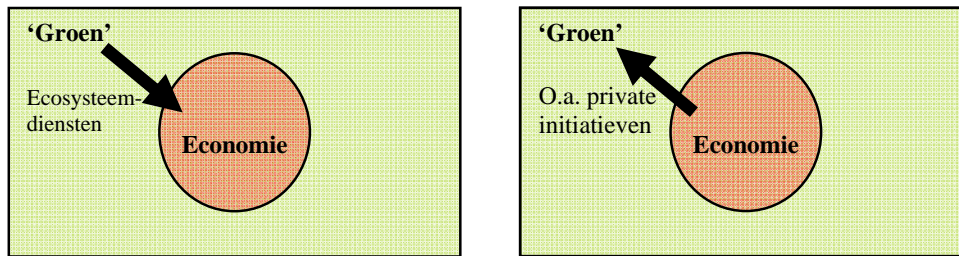
Termen als ‘voorwaarden’ en ‘kansen’, die in bovengenoemde citaten terugkomen, duiden nadrukkelijk op een positieve relatie tussen economie en groen. Ze belichamen de notie dat de verhouding tussen economie en groen veel meer behelst dan de (veelvuldige genoemde) spanning tussen economische ontwikkeling en behoud van biodiversiteit. Economie en groen zijn, met andere woorden, niet enkel elkaars tegenpolen, ze kunnen elkaar ook versterken. Sterker nog: dat doen ze al volop en dat hebben ze altijd al gedaan. Een hedendaags voorbeeld dat dit illustreert, wordt gevormd door het begrip ecosysteemdiensten: de baten die de mens ontleent aan natuur. Deze diensten, die variëren van voedselproductie tot CO₂-opslag door bomen en van recreatieve baten tot nutriëntenkringlopen, zijn noodzakelijk voor het voortbestaan van de mens. Daarmee levert natuur al sinds jaar en dag diensten met een maatschappelijk belang. Let wel, het zijn hierbij niet alleen de ecosystemen in natuurgebieden die diensten leveren. Ook het agrarisch gebied, de rivieren, zee en stad brengen ecosysteemdiensten voort. De term ‘groen’ weerspiegelt dit besef wellicht beter dan de doorgaans wat smaller ingestoken termen ‘natuur’ of ‘biodiversiteit’².

Met betrekking tot ecosysteemdiensten is, én wordt er al veel werk verricht. De *Millennium Ecosystem Assessment* (MEA, 2005) en *TEEB* (2008 en 2008) zijn hier internationale voorbeelden van. Op nationaal gebied zijn er onder meer de PBL-publicatie ‘Wat natuur de mens biedt; Ecosysteemdiensten in Nederland’ (PBL, 2010) en een reflectie op de betekenis van TEEB voor Nederland (Van der Heide en Ruijs, 2010). Door

¹ Zie het beleidsdocument *Biodiversiteit werkt: voor natuur, voor mensen, voor altijd* uit 2008.

² Groen heeft in dit document betrekking op de thema’s van de directie NLP, te weten, biodiversiteit, natuur, landschap, recreatie en platteland.

ecosysteemdiensten te kiezen als onderwerp van analyse kan helder in kaart worden gebracht wat de betekenis van groen voor de economie is. Het betreft de utilitaire waarde van groen, waarbij het nut voor de mens voorop staat. De insteek die in dit document wordt gekozen is precies andersom, en richt zich op de vraag hoe de economie kan bijdragen aan het behoud en de ontwikkeling van groen. ‘Ask not what your country can do for you – ask what you can do for your country’, was een beroemde uitspraak van voormalig president John F. Kennedy. Enigszins vergelijkbaar hiermee staat in dit document de onderzoeksvraag centraal wat de economie voor groen kan doen, in plaats van wat groen nu precies voor de economie betekent (zie Figuur 1).

Figuur 1. Links de betekenis van 'groen' voor de economie en rechts de betekenis van de economie voor 'groen' (schematisch en simplistisch weergegeven). Terwijl veel studies en onderzoeken zich richten op het linkerplaatje (zie bijvoorbeeld het onderzoek naar ecosysteemdiensten), richt dit document zich nadrukkelijk op het rechterplaatje.

Bovenstaande onderzoeksvraag is gebaseerd op verschillende observaties en overwegingen. Zo heeft het huidige natuurbeleid (EHS, Natura 2000) de tijdgeest niet mee. Het politiek-bestuurlijke en maatschappelijke draagvlak brokkelt af. Deze constatering weerspiegelt zich onder andere in de debatten in de Tweede Kamer van de afgelopen twee jaar over het natuurbeleid, in de rapportage van het interdepartementaal beleidsonderzoek (IBO) Natuur, in de discussies rond de Brede Heroverweging en in perspublicaties. ‘Trouw’, bijvoorbeeld, kopte op 14 april dat Natura 2000 een splijtzwam is, en tekende die woorden op uit de mond van oud-Natuurmonumentendirecteur Frans Evers. De economische crisis en de krapper wordende overheidsbudgetten vergroten de druk op het huidige natuurbeleid.

Desondanks is de centrale opgave in het Nederlandse natuurbeleid nog altijd de realisatie en het duurzaam beheer van de ecologische hoofdstructuur. Teneinde deze opgave te halen, en mede ingegeven door bovenstaande observaties, is een beleidsvernieuwing nodig die particulieren, anders dan ‘De Landschappen’ en ‘Natuurmonumenten’ meer ruimte biedt. In de maatschappij zijn namelijk talloze particuliere initiatieven aan de gang die bijdragen aan de ontwikkeling en het behoud van groen in Nederland. Het huidige beleid daarentegen kenmerkt zich nog altijd door een gedetailleerde, complexe sturing en een dominante positie van overheidsorganisaties en sterk aan de overheid gelieerde natuurbeheerorganisaties in de uitvoering. Dit terwijl groene private initiatieven juist van belang kunnen zijn voor de beantwoording van de vraag *hoe* het landschaps- en natuurbeleid in Nederland kan worden ingevuld. Onderhavig document stelt deze groene private initiatieven centraal, en richt zich daarmee niet op de doelen van natuurbeleid (‘wat-vraag’) maar wel op de realisatie ervan (‘hoe-vraag’).

Het document geeft een verkenning van groene private initiatieven en is geschreven voor de directie NLP van het ministerie van LNV. Sommige van deze initiatieven worden al in de praktijk toegepast, andere zijn het stadium van de tekentafel nog niet ontstegen. Kortom, rijp en groen (in de zin van ‘jong’ of ‘onrijp’) door elkaar. Bovendien beperkt het document – dat nadrukkelijk niet de pretentie heeft volledig te zijn – zich niet tot de landsgrenzen, maar benoemt ook groene private initiatieven uit het buitenland. De verkenning is gebaseerd op bestaande literatuur (beleidsrapporten, grijze literatuur, wetenschappelijke artikelen, websites zoals www.debetere wereld.nl), maar ook op basis van gesprekken met LNV-medewerkers en ervaringsdeskundigen. Het uiteindelijke document met de verkenning en inventarisatie dient als input voor (de afbakening van) het Programma ‘Economie voor Groen’, dat momenteel onder leiding van programma-leider Eric Gerritsen wordt voorbereid en ingevuld.

De opbouw van het document is als volgt. Allereerst volgt een opsomming van allerlei groene private initiatieven, zowel uit binnen- als buitenland (§ 2). Van elk genoemd initiatief volgt een korte beschrijving, gevolgd door een verwijzing naar verdere informatie. Vervolgens komen groene fiscale maatregelen aan bod die, de naam impliceert het al, de kwaliteit van groen verbeteren (§ 3). We zijn ons volledig bewust van het feit dat deze maatregelen niet onder private initiatieven geschaard kunnen worden. Maar omdat groene fiscale maatregelen wel degelijk als economisch instrument (of wellicht beter: als prikkel) kunnen dienen voor het behoud en de ontwikkeling van groen door private partijen, volgt er in dit document toch een inventarisatie en verkenning van. Tot slot wordt het document afgesloten met conclusies en aanbevelingen richting LNV (§ 4).

2. Groene private initiatieven

Hieronder volgt een niet-uitputtende lijst van groene private initiatieven. Het blijkt dat dergelijke initiatieven in Nederland met grote regelmaat voorkomen. Een quick scan-achtige literatuurstudie levert binnen mum van tijd tal van voorbeelden op, die onderling sterk van elkaar verschillen, zowel in aard als omvang. Een eerdere inventarisatie van gebiedseigeninstrumenten kwam tot een vergelijkbare conclusie (Kort en anderen, 2008). Om enige structuur in de lijst aan te brengen, wordt hieronder, in navolging van de eerdere inventarisatie door Kort en anderen (2008; zie ook Taskforce Financiering Landschap Nederland, 2008), geprobeerd de initiatieven te categoriseren. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen drie clusters, te weten (i) op de praktijk ingrijpende initiatieven; (ii) randvoorwaardelijk faciliteren van verandering; en (iii) buitenland. Binnen clusters (i) en (ii) zijn weer verschillende categorieën te onderscheiden (zie Tabel 1).

Tabel 1. *Overzicht van de drie clusters en hun categorieën, waarbinnen de verschillende groene private initiatieven gerangschikt worden. Gebaseerd op Kort en anderen (2008, p. 3).*

Cluster 1: Op de praktijk ingrijpend (§ 2.1)	Cluster 2: Randvoorwaardelijke facilitatie (§ 2.2)	Cluster 3: Buitenland (§ 2.3)
<i>Rood voor Groen (§ 2.1.1)</i>	<i>Fondsvorming (§ 2.2.1)</i>	<i>Buitenland</i>
<i>Functiecombinaties (§ 2.1.2)</i>	<i>Samenwerking (§ 2.2.3)</i>	
<i>Alternatieve financieringsbronnen (§ 2.1.3)</i>	<i>Beheer (§ 2.2.3)</i>	
<i>Deal-making (§ 2.1.4)</i>	<i>Versterking boer-burgerrelatie (§ 2.2.4)</i>	

Elk van de drie clusters (en hun categorieën) komt hieronder in een aparte sub-paragraaf aan bod. Overigens maakt het voor de inventarisatie niet uit of een initiatief ook al daadwerkelijk in de praktijk wordt toegepast. Ook prille ideeën, die verder onderzocht en uitgeprobeerd moeten worden, zullen de revue passeren.

2.1 CLUSTER 1: OP DE PRAKTIJK INGRIJPEND

2.1.1 Rood voor Groen³

Bij rood-voor-groenprojecten gaat het erom dat opbrengsten vanuit rode ontwikkelingen (wonen, bedrijventerreinen) worden gebruikt ter dekking van kosten van bepaalde groene ontwikkelingen. Dat wil zeggen, een deel van de (verwachte) winst uit een bouwproject wordt bestemd voor verbetering van landschap (en/of natuur): rood betaalt voor groen. Het gaat hierbij om het in samenhang ontwikkelen van rood en groen, dus niet om ontwikkelingen op afstand. De investeringen kunnen tot stand komen doordat de rode ontwikkelingen over het algemeen op (voormalige) landbouwgrond plaatsvinden. De bestemmingswijziging van agrarisch gebruik naar wonen, levert, door de schaarste aan bouwgrond, voldoende op om een deel ervan in natuur en landschap te investeren.

Daar komt bij dat mensen graag landelijk of in het groen willen wonen, en daar een meerprijs voor over hebben. Dit laatste speelt vooral bij de ontwikkeling van landgoederen. Ontwikkeling van rood voor groen staat of valt met de medewerking van lokale en regionale overheden, met een faciliterende en soms stimulerende rol. Wijziging van het bestemmingsplan is daarbij het belangrijkste aspect, maar ook van belang zijn het beoordelen van bezwaren en het verbinden van de verschillende betrokken partijen.

Rood voor groen sluit goed aan bij de sturingsfilosofie van het rijk. Het is een concept dat vormgegeven wordt door lokale en regionale partijen, ruimte biedt voor ontwikkelingen in het buitengebied, bijdraagt aan behoud en versterking van het landschap en de financiële verantwoordelijkheid voor natuur en landschap gedeeltelijk verschuift richting niet-overheidspartijen. Rood voor groen biedt kansen bij ruimtelijke ingrepen en niet zozeer in een status-quo situatie. Rood voor groen betekent dan ook bijna altijd een verandering in het landschap. Dit kan ook als een nadeel worden gezien. Rood voor groen biedt mensen de kans om een woning in het buitengebied te realiseren. Agrariërs biedt het de kans om grond in of in de buurt van (te ontwikkelen) natuurgebieden te verkopen, die anders moeilijk is af te zetten.

Meer info: Reinhard en Silvis (2007). In de uitvoeringspraktijk lijken rood-voor-groenprojecten soms moeizaam van de grond te komen of te stagneren. De economische crisis kan dit versterken. Toch zijn er verschillende ervaringen met rood-voor-groenprojecten, onder andere in Groningen, Den Bosch en Amersfoort. Andere interessante voorbeelden van rood voor groen staan beschreven in de notitie *Rood voor Groen – Referenties voor de Groenblauwe Structuur van Amersfoort* (2005), in Van der Ham (2005) en in Reinhard en Silvis (2007). Een creatieve invulling van het concept is de hieronder beschreven uitzichtgarantie voor verzekerde weidsheid.

Uitzichtgarantie voor verzekerde weidsheid

Een uitzichtgarantie is een (privaatrechtelijke) afspraak tussen partijen voor het langdurig laten bestaan van een uitzicht op een bepaald gebied. Bijvoorbeeld, bewoners die met

³ Deze sub-paragraaf is in grote lijnen overgenomen uit Reinhard en Silvis (2007, pp. 9 en 10).

agrariërs afspraken maken over het vooral niet bebouwen van open ruimte, zodat er vanuit hun huizen een mooi uitzicht op het groen blijft bestaan. In ruil voor deze garantie betalen bewoners de boeren een bepaald bedrag. In het Binnenveld – een groene zone tussen Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal – geldt dat voor een paar procent van de wozaarde huizenbezitters een gegarandeerd vrij uitzicht kunnen kopen. Het geld gaat in een groenfonds, waaruit bijvoorbeeld boeren worden betaald om het landschap te onderhouden: knotwilgen snoeien, koeien in de wei. De investeerders praten mee over de besteding en invulling van hun gelden. Mocht de gemeente ooit besluiten om toch te gaan bouwen, dan krijgt de bewoner met uitzichtgarantie een schadevergoeding.

Meer info: <http://www.wing-wageningen.nl/projecten>.

2.1.2 Functiecombinaties

Door groen nadrukkelijker te betrekken bij andere functies die het landschap levert of ondersteunt, wordt gestreefd naar een versterking van de regionale economie in combinatie met landschappelijke verfraaiing. Singelgolf en multifunctioneel volkstuingebruik (zie hieronder), maar ook zorglandgoederen en zorgboerderijen zijn hier kenmerkende voorbeelden van.

Singelgolf

Singelgolf staat voor een golfbaan die ‘als een wandeling door het landschap’ loopt, over het grondgebied van verschillende boeren. Daarmee wordt het tot nu toe tamelijk ontoegankelijke cultuurlandschap opengebrouken. De boeren blijven rondom de golfbaan hun agrarische activiteiten uitvoeren. Tevens maken ze onderdeel uit van de golfbaanonderneming, waarvan de economische opbrengsten deels bij de boeren terecht komen. Daarnaast gaat een deel van deze opbrengsten naar een verhoging van de landschappelijke, ecologische en recreatieve waarden van het omgevende landschap, dat het decor van de golfbaan vormt. Evenals bij verschillende andere private initiatieven is de kern van singelgolf – dat nog duidelijk een tekentafelconcept is – een nieuwe vorm van samenwerking: agrariërs leveren het landschap, onderhoud en bijvoorbeeld accommodaties, terwijl de golfbaanondernemers de golfbaan en de organisatie leveren.

Meer info: InnovatieNetwerk (2006).

Volkstuinen als de groene motor

De openbare ruimte in de directe leefomgeving wordt steeds pluriformer van aard, met groene kwaliteit als belangrijk onderdeel in de vorm van bijvoorbeeld parken, wijkgroen en trapveldjes. Meervoudig gebruik van stadse volkstuinen, zodat ze een grotere betekenis krijgen als groengebied voor de directe omgeving, kunnen aan deze pluriformiteit bijdragen. Zo kunnen bepaalde delen van het volkstuincomplex uit voetbalveldjes en speelweiden bestaan die door beken van de particuliere tuinen worden gescheiden. Een dergelijke meervoudig gebruik van het complex (met onder meer een educatieve functie, recreatieve voorzieningen, en water(recreatie)) kan legitimatie bieden voor een duurzaam toekomstbestendig gebruik. Op die manier voldoen de volkstuinen aan de vraag naar goed onderhouden en afwisselend groen in de stad. Op het multifunctionele volkstuincomplex werkt de gemeente samen met particulieren. De gemeente onderhoudt de voetbalveldjes, speelweiden, paden, heggen, beken en de omheiningen van de tuinen. Particuliere tuineigenaren hebben een inspanningsverplichting om hun eigen tuin goed te onderhouden.

Meer info: In H+N+S Landschapsarchitecten (2008) wordt een quick scan gepresenteerd van goede én slechte voorbeelden in binnen- en buitenland (o.a. Utrecht, Amsterdam, New York, London) van volkstuinen als middel om meer groen in de stad te krijgen en de betrokkenheid van burgers bij groen te vergroten. Ook is nadere informatie te vinden op www.innovatienetwerk.org en www.groenendestad.nl.

Het Betere Boerenbed

Het Betere Boerenbed is te vinden op het (kleinschalig) agrarisch bedrijf, waar de boer(in) nog altijd een gedreven en betrokken rol speelt bij het wel en wee van het landelijk gebied. Een boerderij dat doet aan ‘Het Betere Boerenbed’ is daarom ook nooit een zogenaamde ‘hobby-boerderij’. Het is altijd een werkende boerderij, waar gasten zorgeloos kunnen verblijven. De Betere Boerenbed boerderijen zijn altijd gevestigd op of in de onmiddellijke omgeving van een natuurgebied of landgoed van de Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer of één van de andere organisaties voor het natuurbeheer. Gasten (toeristen, recreanten) kunnen verblijven in tenten die zijn ingericht met sloop en steigerhout. Op elke locatie heeft de gast beschikking over een boerderijwinkel met streekproducten, kippenhok voor gratis ei en fietsenverhuur. Doordat moderne gemakken niet aanwezig zijn – koken, bijvoorbeeld, gebeurt op houtblokken – is het idee dat gasten die gebruik maken van het Betere Boerenbed onthaasten. Inmiddels zijn er ook al Betere Boerenbed boerderijen in Engeland, Duitsland, Frankrijk en de Verenigde Staten.

Meer info: www.boerenbed.nl.

2.1.3 Alternatieve financieringsbronnen

Naast het hierboven beschreven Rood voor Groen bestaan er verschillende andere financieringsinitiatieven voor het behoud en de realisatie van groen. Hieronder worden ter illustratie verschillende uiteenlopende voorbeelden beschreven.

Landschapsveiling⁴

Een landschapsveiling biedt particulieren, maar ook bedrijven, de mogelijkheid te bieden op het beheer en onderhoud van bestaande landschapselementen, zoals een heg, boomgaard of bospoel. Deelnemers aan de veiling die een landschapselement ‘verwerven’, worden niet letterlijk eigenaar van een landschapselement – dat blijft altijd de natuur- of landschapsorganisatie, of de particuliere grondeigenaar – maar ‘adoptereren’ het. Wanneer een deelnemer de hoogste bieder op een landschapselement is, dan wordt er een overeenkomst getekend tussen deze deelnemer en de desbetreffende grondeigenaar. In deze overeenkomst staat onder andere welke activiteiten de grondeigenaar verricht voor het behoud van het landschapselement, welke vergoeding hij of zij daarvoor krijgt, en welke mogelijkheden of wederdiensten de ‘deelnemer’ wordt geboden.

Meer info: www.groenegoeddoelen.nl. Opvallend is dat deze website, die geheel gewijd is aan het principe landschapsveiling, niet (of nauwelijks) bijgehouden wordt, waardoor de indruk wordt gewekt dat er vandaag de dag nog amper veilingen plaatsvinden. In

⁴ Uit een recent rapport van accountantsbureau KPMG (2010) blijkt dat het tot 2020 gemiddeld 418 miljoen euro per jaar kost om waardevolle cultuurlandschappen van Nederland te beheren en te herstellen. De overheid besteedt echter momenteel hooguit jaarlijks de helft van wat er nodig is, en het rijksbudget zal niet worden verhoogd. Dit gegeven toont eens te meer de noodzaak van private financiering aan.

het verleden, en dan met name rond 2008, zijn er verschillende landschapsveilingen geweest in onder andere Overijssel, Gelderland en Het Gooi. Die in de Ooijpolder, bij Nijmegen, bracht €120.000,- op, waardoor het landschapsbeheer in de polder voor de komende tien jaar is verzekerd. Aan deze veiling namen destijds ook inwoners van Nijmegen deel.

Sponsoring van groen

Via bijvoorbeeld 'vrienden van het gebied' en legaten dragen particulieren vrijwillig bij aan het onderhoud en beheer van groen. Maar ook door collectes, vrijwillige giften en goededoelenloterijen betalen particulieren mee aan milieu, natuurbehoud en dierenbescherming. Uit het tweejaarlijks-onderzoek 'Geven in Nederland 2009' blijkt dat er in 2007 €360 miljoen is gedoneerd aan groene doelen. Dat is gelijk aan 8% van alle goede doelen waaraan geld werd gegeven. Veel van de vrijwillige sponsoring richt zich op groene elementen die hoog gewaardeerd worden. En hoewel rijke Nederlanders weliswaar veel geld weggeven – en steeds belangrijker worden voor goede doelen – geven de minder gefortuneerden in verhouding meer.

Meer info: <http://geveninnederland.nl>. Sponsoring van groen gebeurt in veel landen. Voor internationale websites, zie onder andere www.givingusa.org (Verenigde Staten) en www.ernop.eu (meerdere Europese landen).

Streekloterij

Sinds 2007 organiseert de stichting Streekrekening Het Groene Woud de Streekloterij Het Groene Woud. Het idee is vergelijkbaar met een 'grote clubactie'. Verenigingen, scholen of clubs verkopen loten via leerlingen en/of leden, eventueel huis-aan-huis. Met de loterij zijn allerlei prijzen te winnen. Van de verkoopprijs gaat 66% naar de kas van de vereniging of school en 33% komt in het hierboven genoemde Streekfonds (zie ook § 2.2.1).

Meer info: www.hetgroenewoud.com/streekrekening.

Levensmonumenten en 49 andere ideeën voor nieuwe bossen

Het idee achter de levensmonumenten is dat mensen de mogelijkheid geboden wordt om tijdens hun leven te sparen voor een concreet stukje bos, waarop na overlijden hun as wordt uitgestrooid of waarin wellicht hun lichaam wordt begraven. Het spaarplan zou natuurbeschermingsorganisaties, zoals Natuurmonumenten, een langdurige vaste inkomensstroom geven, wat ze kunnen gebruiken bij het onderhouden van bestsaande en realiseren van nieuwe bossen.

Meer info: In het verrassend creatieve boekje *50 ideeën voor nieuwe bossen* van het InnovatieNetwerk (2010) staan talloze innovatie concepten waarmee nieuwe bossen beheerd, gefinancierd en gerealiseerd kunnen worden. Het zijn weliswaar tekentafelconcepten, maar daardoor niet minder interessant.

2.1.4 Deal-making

Tussen verschillende partijen kunnen overeenkomsten ('deals') worden gesloten ter bevordering van het groen. Deze overeenkomsten kunnen zowel tussen private als publieke partijen zijn. Hieronder staan enkele voorbeelden van overeenkomsten waarbij private partijen zijn betrokken.

Verklaring van Linschoten

Op 27 mei 2009 hebben particuliere natuurbeheerders en terreinbeherende organisaties de Verklaring van Linschoten ondertekend. In de Verklaring hebben de partijen afspraken gemaakt over de stimulering van particulier natuurbeheer. De Verklaring is het resultaat van het verzoek van LNV-minister Gerda Verburg aan de terreinbeherende organisaties om met voorstellen te komen voor versnelling van de realisering van natuur door particulieren. De partijen verklaren dat een gelijkwaardige behandeling van particuliere natuurbeheerders en terreinbeherende organisaties van belang is. In de Verklaring doen zij voorstellen voor maatregelen die natuurbeheer door particulieren aantrekkelijker maken.

De Verklaring is ondertekend namens de Federatie Particulier Grondbezit (FPG), de Stichting Beheer Natuur en Landelijk gebied (SBNL), Natuurlijk Platteland Nederland, de Vereniging Natuurmonumenten, Staatbosbeheer, de 12 Landschappen en Het Nationaal Groenfonds. Aanleiding voor de Verklaring van Linschoten is het achterblijven op de doelstellingen voor de aanleg van nieuwe natuur voor de EHS door particulieren. Tot nu toe voegden particulieren jaarlijks minder dan 1000 ha nieuwe natuur aan de EHS toe, terwijl het overheidsstreven is dat particulieren tot 2018 nog ruim 35000 ha zullen realiseren.

Meer info: via de website van LNV (www.minlnv.nl) is de Verklaring van Linschoten te downloaden, alsmede een bijbehorend werkdocument.

Akkoord van Apeldoorn (Landschapsakkoord 2008)

Rijk, provincies, gemeenten en tientallen belangenorganisaties op het gebied van onder meer milieu, natuur, landbouw, mobiliteit en recreatie ondertekenden zaterdag 27 september 2008 het Akkoord van Apeldoorn. In totaal hebben 46 organisaties het Akkoord ondertekend. Het Rijk (LNV en VROM), provincies (IPO), gemeenten (VNG) en onder meer de RACM (Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten), ANWB, Recron (vereniging van recreatieondernemers), ONRI (Brancheorganisatie van Nederlandse advies- en ingenieursbureaus) én Bouwend Nederland (de vereniging van bouw- en infrabedrijven) sloten zich bij het Akkoord aan. Daarmee is het Akkoord van Apeldoorn een gezamenlijke noodkreet om het Nederlandse landschap 'mooi' te houden en de verrommeling en ongebreidelde stads- en dorpsuitbreidingen tegen te gaan.

De ondertekenaars van het Akkoord hebben concrete afspraken gemaakt om tussen 2008 en 2012 de plannen en financiering voor de landschapsimpuls uit te werken in concrete maatregelen en verantwoordelijkheden voor publieke, private en maatschappelijke partijen.

Meer info: www.minlnv.nl.

Manifest Landgoedeigenaren

In het voorjaar van 2010 hebben particuliere grondeigenaren voorstellen gedaan voor een meer doelgerichte marktwerking in het natuurbeheer, zonder daarbij te morrelen aan de ambities en doelstellingen van het huidige natuurbeleid. Daartoe hebben ze overleg gevoerd met medewerkers van het ministerie van LNV, Dienst Landelijk Gebied en het Nationaal Groenfonds.

Om meer marktwerking in het natuurbeheer te realiseren, worden vier concrete stappen voorgesteld. De eerste stap is het toewijzen van natuur via een concessiemodel. Partijen, waaronder bijvoorbeeld consortia van particuliere ondernemers en terreinbeherende organisaties, schrijven in op de realisatie en duurzaam beheer van de beoogde natuurdoelen in een gebied. Hiervoor is een autoriteit nodig die als marktmeester de vraag van overheid en

burgers naar en het aanbod van beheerders van natuur als maatschappelijke dienst bij elkaar brengt. De tweede stap is het loslaten van de huidige 'eerstgegadigdenkaart' (waarbij Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Landschappen de met overheids subsidie verworven gronden krijgen toebedeeld). Het concessiemodel biedt ruimte om in elk specifiek gebied de meest gekwalificeerde en ter plaatse best ingevoerde beheerder te faciliteren, waarmee nadere invulling wordt gegeven aan de hierboven beschreven Verklaring van Linschoten. De derde stap is het opzetten van grondruilingen, zodat beheersgronden terecht komen bij die partijen die het beheer het beste kunnen uitvoeren. Dit betekent bijvoorbeeld dat Staatsbosbeheer vanuit de overheid wordt aangestuurd om onderdelen van zijn bezit over te dragen aan particulieren. Op die manier worden de sterke kanten van de verschillende beheerders optimaal benut. De vierde en laatste stap is het aanpassen van de Natuurschoonwet, zodat het de mogelijkheid biedt aan burgers te investeren in zogeheten Natuurschoonwet-BV's.

Meer info: Het Manifest Landgoedeigenaren is een voorstel dat nog niet openbaar is, maar waarvan de strekking binnen het ministerie van LNV bekend is.

Partnerschappen tussen milieubeweging en bedrijfsleven

Samenwerking tussen de milieubeweging en het bedrijfsleven vindt steeds vaker plaats. Er bestaan al verschillende initiatieven, zoals de introductie van een klimaatneutrale creditcard; een initiatief van de Rabobank en het Wereldnatuurfonds. Dagblad 'Trouw' (23 april 2010, p. 32) schrijft hier het volgende over: "De aankopen van gebruikers van deze kaart worden gecompenseerd doordat de bank emissierechten opkocht in ontwikkelingslanden. Dit om schone energieprojecten te bevorderen. Het initiatief maakt onderdeel uit van een breed partnerschap tussen het Wereldnatuurfonds en de Rabobank waarin is afgesproken gezamenlijk de klimaatverandering te lijf te gaan. Zo wordt er ook gewerkt aan een investeringsfonds gericht op duurzame energie en schone technologie in Nederland."

Een ander voorbeeld van een dergelijk 'groen compromis' is de afspraak tussen KLM en het Wereldnatuurfonds over verregaande reductie en compensatie van CO₂ uitstoot door KLM. Met deze overeenkomst wordt bekrachtigd dat de groei van de KLM, vergeleken met 2007, volledig CO₂ neutraal wordt. Gebaseerd op de huidige productieplannen compenseert KLM hiermee ongeveer een hoeveelheid CO₂ van 4 miljoen ton in een periode van 4 jaar. Dat gebeurt door middel van emissiereductie en compensatie. Overigens compenseert de KLM niet het klimaateffect dat de andere gassen veroorzaken die haar vliegtuigen uitstoten.

Bedrijven zullen vooral deelnemen aan dergelijke partnerschappen wanneer ze bang zijn voor reputatieschade. Er moet, met andere woorden, sprake zijn van een win-winoplossing; als een bedrijf geen baat heeft bij een partnerschap, zal het daar nooit voor kiezen. Partnerschappen blijven vaak beperkt tot bedrijfsniveau. Door regels op te stellen, kan de overheid de impact ervan doen toenemen door de hele keten erbij te betrekken.

Overigens raakt een 'groen compromis' sterk aan maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Een club die zich hier erg sterk voor maakt, is de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO), die is opgericht met als doel de kapitaalmarkt te verduurzamen. VBDO maakt multinationals en beleggers bewust van hun bijdrage aan een duurzame kapitaalmarkt. Dit doen ze door hen te wijzen op een zekere maatschappelijke verantwoordelijkheid. (zie ook 'De Groene Zaak', § 2.2.2.).

Meer info: Van Huijstee (2010) en www.vbdo.nl.

2.2 CLUSTER 2: RANDVOORWAARDELIJKE FACILITATIE

2.2.1 Fondsvorming

Financiering van het behoud en de realisatie van groen gebeurt vaak door middel van een publiek dan wel privaat (beheerd) fonds. Daarnaast is er vaak sprake van grondbanken. Ter illustratie volgen enkele voorbeelden.

Gebiedsfonds⁵

Een gebiedsfonds, ook wel regionaal fonds, landschapsfonds of regionaal/lokaal groenfonds genoemd, is een initiatief van één of meerdere lokale/regionale organisaties om financiën voor de aanleg óf beheer van natuur, landschap of recreatie te werven en te bundelen. Regionale belangstelling en verantwoordelijkheidsgevoel zijn belangrijke motieven voor de financiële ondersteuning van het fonds. Sponsoring, toeristenbelasting, ontwikkelingstaks of ‘rood voor groen’ constructies (§ 2.1.1) kunnen alle worden gebruikt om het fonds van financiën te voorzien. Een gebiedsfonds kan dus zowel met private als met publieke middelen worden gevuld, maar bestaat uit meer dan ‘een pot met geld’. De organisatie achter het fonds (bijvoorbeeld een stichtingsbestuur, waarin de financiers zitting hebben) draagt zorg voor de uitvoering van de plannen.

De ervaring met werkende fondsen is beperkt. Toch zijn er wel een paar voorbeelden bekend, onder meer in Amstelland en Midden-Delfland. Een voordeel van gebiedsfondsen is het lokale karakter: direct belanghebbenden kunnen participeren, er kan vanuit een gebiedsgerichte aanpak worden gewerkt en de uitvoering ligt dicht bij de praktijk. Met andere woorden, het initiatief voor een dergelijk fonds komt van onderop, waardoor meer draagvlak wordt gecreëerd. Mensen krijgen immers meer invloed op de inrichting van hun eigen omgeving. Verder kan een bundeling van middelen een multiplier effect hebben. Ook wordt de mogelijkheid tot bundeling van publieke en private middelen als een voordeel gezien.

De minister van LNV staat in principe positief tegenover gebiedsfondsen, maar zal aan fondsvorming niet financieel deelnemen. Argumenten hiervoor zijn afkomstig uit de comptabiliteitswet, die onder meer een heldere relatie tussen beleidsdoel en het geïnvesteerde geld en ook bestuurlijke transparantie verlangt, en ‘onverplichte betalingen’ verbiedt. Fondsvorming op gebiedsniveau is verder, zo vindt de minister van LNV, gelet op de ontwikkelingen in het kader van het ILG, geen zaak voor de rijksoverheid. Maatwerk op regionaal niveau is gevraagd.

Meer info: Reinhard en Silvis (2007).

Boeren voor Natuur

Het concept Boeren voor Natuur is in 2001 door Alterra ontwikkeld en in 2004 is een proefproject in de Polder van Biesland begonnen (tussen Delft, Den Haag en Pijnacker-Nootdorp). Een tweede proefproject werd gestart op het Overijsselse landgoed Twickel. Boeren voor Natuur is ontworpen voor gebieden waar landbouw, natuur en landschap goed kunnen samengaan, zoals oude cultuurlandschappen, waterwingebieden, en de Ecologische Hoofdstructuur. Basisgedachte is dat oude agrarische cultuurlandschappen, die door boeren zijn ontstaan, het beste door boeren kunnen worden onderhouden, mits daarvoor de juiste

⁵ Deze sub-paragraaf is in grote lijnen overgenomen uit Reinhard en Silvis (2007, pp. 11 en 12).

voorwaarden worden geschapen. De boer produceert naast voedsel ook landschap, natuur, waterberging en waterkwaliteit en krijgt daarvoor betaald vanuit een gebiedsfonds.

Dit betekent dat het scheppen van goede randvoorwaarden voor de natuur en het onderhouden van landschapselementen een belangrijke inkomstenbron wordt. Op een natuurgericht bedrijf wordt geen mest of veevoer aangevoerd: de mest van de koeien gaat op het land en de boer verbouwt zijn eigen veevoer. De boer wordt daardoor gedwongen om slim met zijn grondstoffen om te gaan en gaat hier wat meer en daar wat minder bemesten. De diversiteit die zo ontstaat, leidt tot kansen voor veel verschillende dier- en plantensoorten. Een rijkere ecologie en een betere waterkwaliteit zijn het resultaat. Binnen de regels (geen aanvoer) heeft de boer volop ruimte om te ondernemen.

Het omschakelen naar een natuurgerichte bedrijfsvoering is ingrijpend en kan niet zomaar worden teruggedraaid. Daarom gelden de samenwerkingsovereenkomst tussen de overheden en de overeenkomst tussen boer en provincie voor 30 jaar. Deze periode geeft de boer de gelegenheid om te investeren en zich aan te passen, en geeft de natuur de gelegenheid zich te ontwikkelen.

Meer info: www.boerenvoornatuur.nl.

Streekrekening Het Groene Woud

Streekrekening Het Groene Woud biedt de mogelijkheid geld vrij te maken voor duurzame projecten binnen het Nationaal Landschap Het Groene Woud, dat grofweg gelegen is tussen de Tilburg, Eindhoven en Den Bosch. Het 'Streekfonds' en de 'Rabo StreekRekening Het Groene Woud' zijn de twee belangrijkste pijlers van de Streekrekening. Het Streekfonds is de 'pot' waaruit initiatieven financieel worden ondersteund. Dit fonds stimuleert de ontwikkeling en het behoud van deze Brabantse 'achtertuin'. De belangrijkste manier om het Streekfonds te vullen is via het spaarsysteem van de Rabo StreekRekening. Maar naast het spaarsysteem zijn er nog vele andere manieren die bijdragen aan de vulling van het Streekfonds, zoals giften, sponsoring en donaties van deelnemers. In 2009 werd de aftrap gegeven en inmiddels dragen 68 lokale bedrijven, organisaties, gemeenten en provincies via de streekrekening of als donateur bij aan het 'Streekfonds'. Het geld gaat naar mussenhotels, herstel van kapelletjes, en aansluiting van wandelroutes tot grotere projecten om de geschiedenis te laten herleven, toen Romeinen en de Kartuzen actief waren in de streek.

Het Groene Woud ligt aan de wieg van de streekrekening, dat inmiddels ook elders in het land in zwang begint te raken. Zo kent ook de Utrechtse Heuvelrug streekrekeningen, waarop 20 miljoen euro staat. Dat geldt komt van alle betrokken gemeenten, de provincie, bedrijven en organisaties – van een zorginstelling tot een grondbeheerder. De inkomsten uit de rente op die 20 miljoen gaan naar het Streekfonds Utrechtse Heuvelrug en zijn onder meer bestemd voor een schaapskudde met herder en het opknappen van monumentale beukenlanen.

Het initiatief van streekrekeningen borduurt voort op de adviezen van de Taskforce 'Financiering Landschap', die onder leiding van SER-voorzitter Alexander Rinnooy Kan provincies aanbeveelt mee te bouwen aan streekfondsen (zie Taskforce Financiering Landschap Nederland, 2008). Zoals gezegd, met de streekrekening wordt gespaard voor die streekfondsen. Op veel plekken zijn er al van dit soort fondsen, waarbij provincies en een bank als ASN zijn betrokken. Over het algemeen richten de streekfondsen zich op zaken als het herstel van houtwallen, bomenrijen, akkerranden, sloten en biodiversiteit. Ook investeren ze in toeristische projecten, zoals de aanleg van wandelroutes, in historisch erfgoed en verduurzaming van de landbouw.

Voorlopig zijn het alleen bedrijven en overheden zoals gemeenten, waterschappen en provincies die via streekrekeningen kunnen sparen. Maar de '12Landschappen', een koepelorganisatie van 12 verenigingen op het gebied van landschapsbeheer, werkt met de Rabobank aan mogelijkheden om ook individuele burgers mee te laten doen, waardoor ook hun betrokkenheid bij het gebied wordt vergroot.

Meer info: www.hetgroenewoud.com.

Agro & Co Brabant

Agro & Co is in 2004 opgericht door onder andere ZLTO, Rabobanken, en de provincie Noord-Brabant, en verbindt bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid. Als een groen ontwikkelbedrijf en participatiemaatschappij beschikt Agro & Co over eigen kapitaal, en daarmee stimuleert het innovaties die bijdragen aan nieuw ondernemerschap in de agrofoodsector en op het Brabantse land. Agro & Co ziet zichzelf als een actieve aanjager van de plattelandseconomie. Hiertoe is het de bedoeling gedurfde, beloftevolle ideeën tot volwaardige bedrijven te helpen uitgroeien. Het samenwerkingsbedrijf maakt daarbij gebruik van knowhow, netwerk en financiële middelen. De focus ligt op een duurzame en robuuste groene economie; een ambitie die kansen op waardecreatie biedt. Meer specifiek, Agro & Co staat voor ogen dat producten kwalitatief hoogwaardig zijn en duurzaam worden vervaardigd. Bovendien moet het voor de consument helder zijn wat er op zijn bord ligt.

Meer info: www.agro-co-brabant.nl.

2.2.2 Samenwerking

Een belangrijke randvoorwaarde voor het ontstaan en mogelijk maken van private initiatieven is vaak een goede afstemming met de overheden, maar ook tussen private partijen onderling. Door samenwerking ontstaat er meer duidelijkheid over regelgeving en sluiten de verschillende regels beter op elkaar aan. De Groene Zaak is daar een goed voorbeeld van, evenals (nieuwe vormen van) publiek-private samenwerking.

De Groene Zaak

De Groene Zaak verenigt sinds februari 2010 meer dan 60 ondernemingen, waaronder postconcern TNT, pensioenfonds PGGM en zorgverzekeraar Menzis, die de ambitie hebben om een bijdrage te leveren aan het (sneller) verduurzamen van de Nederlandse economie. Ze is daarmee de enige branche-overstijgende vertegenwoordiging van duurzaam ondernemen in Nederland. De Groene Zaak is in de pers omschreven als een lobbyclub die zich met haar standpunten niet alleen op de overheid richt, maar ook op andere bedrijven. Speerpunten van De Groene Zaak zijn het benutten van de innovatiemogelijkheden in Nederland en het creëren van een gelijk speelveld ('*level playing field*') voor bedrijven die aan duurzaam ondernemen doen. Ook vindt De Groene Zaak dat het aandeelhoudersbelang naar de achtergrond moet worden gedrongen en dat duurzaamheid een (grotere) rol moet spelen bij het verstrekken van kredieten.

Meer info: <http://degroenezaak.com>.

Gebiedsconcessies

Een gebiedsconcessie is een instrument waarbij publieke partijen en een private partij of een privaat consortium een overeenkomst aangaan voor (her)inrichting en beheer en onderhoud van een gebied voor een bepaalde tijd. Het is in Nederland een betrekkelijk nieuwe vorm van

publiek-private samenwerking. Habiforum definieert een gebiedsconcessie als: “Een instrument waarmee een privaat consortium wordt geselecteerd om op basis van een vooraf door een publieke partij vastgesteld kader een gebiedsontwikkeling te realiseren en twintig jaar te gaan beheren”. In een zuivere concessie stelt de publieke partij, al dan niet in overleg met private partijen, heldere kaders en is een private partij binnen deze kaders verantwoordelijke voor de uitvoering. De regie ligt in de voorbereidingsfase bij de publieke partij, en in de plan- en uitvoeringsfase bij de marktpartij, die daarmee ook verantwoordelijk is voor de (financiële) risico's. Door het periodiek toetsen van de geleverde diensten aan de prestatie- en procesafspraken kan de publieke partij – weliswaar beperkt – het proces sturen. Het doel van de concessie is te komen tot een effectieve en efficiënte rol- en taakverdeling. De concessies ontlasten overheden en leiden tot meer ondernemerschap – zo is althans de verwachting.

In het buitenland (met name Engeland, Denemarken, Duitsland, Spanje en Frankrijk) wordt de gebiedsconcessie veelvuldiger (en al langer) toegepast dan in Nederland. De looptijden van concessies in het buitenland zijn vaak dertig jaar. Er bestaan verschillende redenen voor het moeizaam van de grond komen van publiek-private samenwerking in ons land. De absolute dominantie van overheden door wet- en regelgeving, een diepgeworteld wantrouwen tussen publiek en privaat, het niet weten omgaan met aanbestedingsregels en de nagenoeg volledig publieke en gescheiden financiering van infrastructuur en ruimtelijke plannen spelen hierbij een rol. Ooijen-Wanssum (Limburg) zou één van de eerste plekken in Nederland zijn waar een gebiedsconcessie is afgesloten.

Meer info: Heurkens en anderen (2008).

2.2.3 Beheer

Beheer van groen is belangrijk voor het behoud ervan. Zonder beheer zal er veel bestaand groen verdwijnen. Hoeveel het beheer uiteindelijk kost bepaalt uiteindelijk het daadwerkelijke beheer. Het hieronder beschreven concept ‘knooperven’ is een privaat initiatief dat het beheer van groen op een creatieve manier organiseert en financiert.

Knooperven

Knooperven zijn boerenerven die door middel van paden en beplanting met elkaar verbonden zijn. Het knooperf organiseert als het ware het landschap met zijn tentakels van routes en beplantingen, en vormt op die manier het ordenend principe voor het buitengebied. De uitdaging in dit concept is om bedrijfsontwikkeling mogelijk te maken in een kleinschalig landschap, en tegelijkertijd burgers kansen te bieden om op grotere knooperven te wonen en verantwoordelijkheid te nemen voor het beheer en onderhoud van de karakteristieke beplanting die de knooperven verbindt. Knooperven worden ontwikkeld op het terrein van vrijkomende agrarische bedrijven die beschikken over meerdere hectaren landbouwgrond.

Meer info: De gemeente Tubbergen in Twente is (als eerste) in het voorjaar van 2010 een experiment begonnen met knooperven. Zie: www.knooperven.nl.

2.2.4 Versterking boer-burgerrelatie

De stad en het landelijk gebied zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Via het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) kan de provincie de stad uitdagen een grotere rol in de ontwikkeling van het landelijk gebied te spelen. Maar ook op andere manieren kan door het versterken van de relatie tussen boer en burger (waarbij de boer vanzelfsprekend ook een

burger is) het platteland worden ontsloten, en kunnen kleine landschapselementen op een creatieve manier onderhouden worden. De gemeente Amersfoort heeft in dit kader het project Stad zoekt Boer gestart.

Stad zoekt Boer

Het project Stad zoekt Boer is gericht op het verbinden van stad en land. Het is een initiatief van de gemeente Amersfoort met als doel dat boeren, marktpartijen, kennispartijen en (semi)overheden een samenwerking aangaan en gezamenlijk projecten realiseren, zodat de verbinding tussen stad en platteland sterker wordt. Te denken valt aan stad-land relaties op thema's als zorg, voedsel, energie en duurzaamheid. Door het sluiten van kansrijke 'matches' kunnen samenwerkingsrelaties ontstaan die de betrokken partijen financiële meerwaarde oplevert. Zo kunnen boeren bijvoorbeeld nieuwe inkomstenbronnen genereren, bijvoorbeeld via zorg- of educatieprojecten.

Door de ontmoeting en koppeling tussen mensen van het platteland en mensen uit de stad ontstaan nieuwe initiatieven die bijdragen aan (de kwaliteit van) het lokale landschap. Het gaat hierbij vaak om kleine landschapselementen, zoals natuurvriendelijke oevers, het plaatsen van bankjes of het openstellen van een stuk land door wandelaars. Grote fysieke projecten, zoals de aanleg van fietspaden, komen doorgaans niet door het project Stad zoekt Boer tot stand. Deze projecten lopen veelal via de gemeente, via zwaardere processen en subsidiestromen.

Het versterken van de relatie tussen boer en burger kan op velerlei manieren en een interessante invalshoek wordt geboden door kunstenaars die zich laten inspireren door het platteland en het boerenleven. De expositie – met de langzamerhand weinig originele naam – 'Boer zoekt stijl' liet zien hoe modern design met een rurale twist eruit ziet.

Meer info: In Kort en anderen (2009) staan naast Stad zoekt Boer negen andere inspirerende varianten van gebiedseigen instrumenten, die het gevolg zijn van grote inspanningen van onder meer betrokken burgers of ondernemers. Zo beschrijven de auteurs onder meer de uitzichtgarantie (zie ook § 2.1.1), zelfbeheer van het groen door burgers in Leusden, en publiek-private samenwerking in Noord-Brabant.

2.3 *CLUSTER 3: BUITENLAND*

Vanzelfsprekend komen niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland interessante groene private initiatieven tot stand. Hieronder wordt dieper ingegaan op verschillende buitenlandse initiatieven. Belangrijk item hierbij is in hoeverre ze relevant (kunnen) zijn voor de Nederlandse context.

Internationale Bau Ausstellung (IBA)

De Internationale BauAusstellung (IBA) is een Duits fenomeen dat in de afgelopen decennia heeft gediend als katalysator bij een flinke transformatie van regio's. De IBA initieert regionale projecten en mobiliseert alle denkracht en medewerking die in een regio aanwezig is. Een IBA heeft vaak een looptijd van 10 jaar, en gedurende die periode streeft het naar (het bevorderen en waar mogelijk het verbinden van) technologische innovatie, het behoud van cultureel erfgoed en het beheer en de ontwikkeling van landschap en natuur. Daartoe wordt door een onafhankelijk panel beoordeeld welke projecten wel en niet in het gebied kunnen en mogen worden gerealiseerd.

Meer info: www.iba-see2010.de en www.iba.nrw.de/main.htm.

IUCN – Business & Biodiversity

Het IUCN (*International Union for the Conservation of Nature*) kent het programma *Business & Biodiversity (BBP)* dat zich specifiek richt op de private sector. Dit programma wil als aanjager fungeren bij het verminderen van de ‘ecologische voetafdruk’ die bedrijven op aarde achterlaten. Ook streeft het programma ernaar om de bijdrage van de private sector bij het natuurbehoud te vergroten. Het programma kent vier aandachtsgebieden, te weten: (i) sectoren en handelsketens die een zware claim op natuur leggen (ofwel: die een grote ecologische voetafdruk hebben); (ii) biodiversiteit-afhankelijke bedrijven, zoals vis, garnalen, soja, hout); (iii) groene ondernemingen; en (iv) de financiële sector. De visie van het programma – *A sustainable global economy in which the private sector and the conservation community are committed and effective partners in achieving a just world that values and conserves nature* – lijkt op het doel dat de hierboven beschreven De Groene Zaak (§ 2.2.2) nastreeft. Maar waar De Groene Zaak door werkgevers is geïnitieerd, daar heeft bij het BBP de internationale unie voor natuurbescherming het voortouw genomen.

Meer info: www.iucn.nl/onze_themas/bedrijfsleven_en_biodiversiteit/ en www.iucn.org/about/work/programmes/business/.

PES, REDD en GDM

PES-constructies (*‘Payment for Ecosystem Services’*) kunnen zich internationaal op veel belangstelling verheugen, vanuit zowel wetenschappelijke als beleidsmatige hoek. Bij PES-constructies worden ‘aanbieders’ van publiek groen (hier vertaald naar ecosysteemdiensten) betaald om dit groen in stand te houden. Door het vrijwillige karakter van PES onderscheidt de constructie zich van de conventionele *command-and-control* aanpak die veel overheden met betrekking tot het groenbeleid voorstaan.⁶ Feitelijk kennen we het ook al in Nederland: het bekendste voorbeeld is wellicht het agrarisch natuurbeheer, waarbij landeigenaren betaald worden voor het instandhouden of herstellen van landschappelijke waarden.⁷ Een regelmatig terugkerend internationaal voorbeeld van een succesvolle PES-constructie is die van de staat New York. Het stadsbestuur van New York City moest een besluit nemen om de toekomstige watervoorziening van de stad veilig te stellen. Men kon een nieuwe dure waterzuiveringsinstallatie bouwen óf het bosgebied bovenstrooms beter beschermen, door onder andere grondgebruikers te betalen voor het in tact en schoon houden van dit bovenstroomse bosgebied. Men koos voor het laatste en was daarmee uiteindelijk goedkoper uit. De PES-investering in het beschermen van het bos dat regenwater opvangt, vasthoudt en filtert, garandeert de duurzame drinkwatervoorziening van New York City.

Internationale initiatieven zoals REDD (*‘Reduced Emissions from Deforestation and forest Degradation’*) en GDM (*‘Green Development Mechanism’*) zijn in meer of mindere mate ook PES-constructies (voor een uitvoerige verhandeling over de relatie REDD-PES, zie

⁶ *Command-and control* instrumenten worden vooral geassocieerd met (gedetailleerde) standaarden en regulaties. Het ‘command-deel’ schrijft bijvoorbeeld een standaard voor – zoals een maximaal toegestane uitstoot van vervuilende gassen – en het ‘control-deel’ zorgt voor de monitoring en handhaving van deze standaard.

⁷ In Nederland zijn veel bestemmingsheffingen zoals waterverontreinigingsheffing en afvalstoffenheffing in principe ook voorbeelden van een PES-systeem waarbij waterschappen of afvalbedrijven betaald krijgen voor de diensten waterzuivering en afvalverwerking

Bond en anderen (2009, vanaf p. 5). Zij stellen dat een REDD-mechanisme het beste getypeerd kan worden als een multi-level PES-schema).

REDD behelst het idee dat industrielanden geld betalen aan ontwikkelingslanden als beloning voor het behoud van hun bossen. Op deze manier wordt voorkomen dat CO₂ die bomen tijdens hun groei vastleggen, bij kap weer vrijkomen. Tijdens de klimaattop van 2007, in Bali, zijn de eerste REDD-pilot projecten van start geïnitieerd. Maar pas vanaf 2012 zal REDD op grote schaal worden ingevoerd. Dat wil zeggen, het Kyoto-protocol loopt in 2012 af en in het nieuwe 'post-2012 Klimaatverdrag' wordt REDD een grote rol toegedicht. Het GDM – waarbij Nederland, en dan in het bijzonder het ministerie van VROM nauw betrokken is – is een concrete uitwerking om ecosysteemdiensten mondiaal een prijs te geven en verschafft de mogelijkheid om samenlevingen die biodiversiteit beschermen financieel te compenseren (nadere details van het GDM staan beschreven in Mullan en Swanson, 2009).

Er zijn nog veel andere PES-systemen denkbaar die zich richten op instandhouding van één (bijv. gericht op water of koolstofopslag) of meerdere ecosysteemdiensten (bijv. habitat banking (zie Blom en anderen, 2008) of instellen van compensatiegebieden voor behoud van de diensten die bepaalde habitats voortbrengen).

Meer info: zie bijvoorbeeld www.teebweb.org, Meijerink en anderen (2008).

3. Groene fiscale maatregelen

Eind 2009 verscheen er een essay van Ter Haar waarin nieuwe paden werden verkend voor een fiscale vergroening van Nederland (Ter Haar, 2009). Uit dit verhaal bleek dat Nederland in Europees verband een koppositie heeft wat betreft het aandeel groene belastingen in het totale nationale belastinginkomsten. De auteur stelt (p. 3): “De belastingopbrengsten uit groene belastingen zijn gestegen van € 6 mld. in 1990 naar € 20 mld. in 2008 (...) en bedragen sinds 1995 ca 14% van de totale belastinginkomsten.” Veel van de desbetreffende fiscale maatregelen hebben echter betrekking op het milieu, zoals energie/CO₂-belasting, het (verhogen van het) dieselaccijns, en de belasting op verpakkingsmaterialen. Voor dit document is vooral de ruimte als belastinggrondslag van belang.

Veel mensen worden geschaad door het verlies aan open ruimte, terwijl bij de exploitatie ervan enkel de (toekomstige) grondeigenaar profiteert (zie bijvoorbeeld ook de uitzichtgarantie voor verzekerde weidsheid in § 2.1.1). Zoals Ter Haar (p. 9) terecht opmerkt, kan dit vanuit welvaartseconomisch oogpunt rechtgetrokken worden door een heffing op het onttrekken van groene ruimte, “(...) waarbij de hoogte van de heffing kan worden bepaald door de maatschappelijke waarde van de verloren open ruimte.” Op deze manier worden negatieve externe effecten geïnternaliseerd. Het belasten van ruimte zal bovendien de huidige grondspeculatie doen verminderen. Op dit ogenblik is het gebruik van ruimte in Nederland niet belast.

Wanneer er wordt gesproken over een ruimteheffing dan onderscheidt Ter Haar twee denkrichtingen, namelijk: (i) het (eenmalig) belasten van het onttrekken van openbare of open ruimte; en (ii) het (eenmalig) belasten van het omzetten van ruimte met hoogwaardige kwaliteit (en lage grondwaarde) in ruimte met minder kwaliteit (en hogere grondwaarde).

Kortom, het idee achter een (open) ruimteheffing is dat het compact bouwen (buiten de bebouwde kom) stimuleert, waardoor het de kansen op behoud en ontwikkeling van agrarisch gebied, landschappen en natuurgebieden vergroot. Bovendien roomt het de winsten van grondspeculanten af. Volgens Natuur en Milieu (2006) levert een heffing van €45,- per

m² open ruimte die verloren gaat de schatkist €1,3 miljard per jaar op. Dit bedrag komt terug in de doorrekening van de maatregel ‘openruimte heffing’ uit het verkiezingsprogramma van GroenLinks door het CPB.

Andere interessante fiscale maatregelen betreffende de ruimte hebben betrekking op herstructurering van (leegstaande) kantoorgebouwen. Omdat in veel gevallen nieuwbouw goedkoper is dan oudbouw kunnen fiscale maatregelen worden ingezet om een gelijk speelveld (*‘level playing field’*) te realiseren. Maar ook een ‘leegstand-belasting’, ‘verwijderingsbijdrage’ of de verplichting om bij iedere vierkante meter nieuwbouw twee leegstaande vierkante meters te adopteren, zoals wordt voorgesteld door de vastgoedsector zelf, zal verloedering en verval van oude bedrijventerreinen tegengaan (DTZ Zadelhoff, 2010; IVBN, 2010).⁸

Tot slot zijn er nog een zevental specifieke fiscale maatregelen die met name vanuit het oogpunt van de Directie NLP belangrijk zijn ter bevordering van groen:

- (i) Vrijstelling vergoeding bos- en natuurbeheer: vrijstelling van belasting over ontvangen exploitatiesubsidies.
- (ii) Vrijstelling overdrachtsbelasting ter bevordering van natuurschoon: vrijstelling van de verschuldigde overdrachtsbelasting bij koop en verkoop van natuur- en cultuurgrond.
- (iii) Vrijstelling in box III voor Natuurschoonwet-landgoederen, natuurterreinen en bos: vrijstelling voor de forfaitaire rendementsheffing, 1,2% belasting over het vermogen, op het vermogen bestaande uit bossen, natuurterreinen en landgoederen.
- (iv) De bosbouwvrijstelling: winsten uit het bosbedrijf zijn ontheven van belasting, verlies is niet aftrekbaar.
- (v) Milieuvrijstelling (MIA) (voor investeringen in bos en natuur en gekoppeld aan Subsidieregeling Natuurbeheer (SN)): aftrek van belasting voor investeringsposten die voorkomen op de Milieulijst met als doel ondernemers te stimuleren te investeren in milieuvriendelijke bedrijfsmiddelen.
- (vi) Groen beleggen: vrijstelling van de forfaitaire rendementsheffing van 1,2% over het eigen vermogen gestald op een groen deposito, aangevuld met een heffingskorting van 1,3% die verrekend wordt via de inkomensbelasting.
- (vii) OZB-vrijstelling: vrijstelling van bedrijfsmatig geëxploiteerde cultuurgrond van OZB heffing. Dit geldt ook voor substraatteelt, kassen, natuurterreinen en onbebouwde delen van Natuurschoonwet-landgoederen.

4. Conclusies en aanbevelingen

Groen omvat biodiversiteit, natuur, landschap, recreatie en platteland, en vormt daarmee de aankleding van onze samenleving. Ondanks het belang van groen blijft (de kwaliteit van) groen nog vaak achter, vooral omdat groen een *publiek goed* is, waardoor het behoud en de ontwikkeling van groen voor private partijen slechts beperkte financiële winsten oplevert en dan vooral ook op de lange termijn. De bouw van woningen, bedrijven en de aanleg van infrastructuur is vanuit commercieel oogpunt simpelweg interessanter.

⁸ De ‘leegstand-belasting’ en ‘verwijderingsbijdrage’ zijn twee instrumenten die hetzelfde doel nastreven. Maar waar bij de één een heffing (de stok) wordt ingesteld op leegstand, daar levert de ander een financiële tegemoetkoming (de wortel) in de sloop van vastgoed.

Dus ondanks het feit dat groen het karakter van een publiek goed heeft, is de rijksoverheid voor het onderdeel groen de laatste tijd steeds meer teruggetreden (zie bijvoorbeeld de Nota Ruimte en de Agenda voor een Vitaal Platteland). Het Rijk stuurt op hoofdlijnen en legt de verantwoordelijkheid voor het groen bij provincies, gemeenten, én burgers en maatschappelijke partijen. Tegelijkertijd stimuleert het Rijk gemeenten sterk op het gebied van woningbouw, infrastructuur en economische ontwikkeling. Als gevolg van dit alles verwachtte de Raad voor het Landelijk Gebied vijf jaar geleden dat “(...) de groene kwaliteit van de openbare ruimte niet in balans komt met ‘rode functies’. De huidige onbalans die de raad signaleert, vindt zijn oorzaak onder meer in deze onevenwichtige sturing door het Rijk.” (RLG, 2005, p. 7).

Deze onbalans en onevenwichtige sturing nemen niet weg dat er in de loop van jaren talloze private initiatieven zijn ontwikkeld waarmee gestreefd wordt bestaand groen te behouden en nieuw groen te realiseren. Dit document geeft een opsomming van verschillende groene private initiatieven. Bij deze opsomming waren ‘representativiteit’ en diversiteit van de initiatieven leidend, in plaats van volledigheid. Er is onderscheid gemaakt tussen drie clusters van initiatieven, namelijk (i) op de praktijk ingrijpend; (ii) randvoorwaardelijke facilitatie; en (iii) buitenland. Binnen de eerste twee clusters zijn vervolgens weer aparte categorieën te onderscheiden.

Wat hoe dan ook opvalt, is dat de talloze groene private initiatieven zeer divers zijn qua schaal, betrokken partijen, insteek (is het een concreet project of juist een stimuleringswijze voor het ingang zetten van projecten?) en oplossingsrichting (staat groen centraal of wordt groen ingezet als extra hulpmiddel voor het genereren van inkomsten voor bijvoorbeeld een boer?). Zo zijn veel rood-voor-groenprojecten (de eerste categorie die onder het cluster ‘op de praktijk ingrijpend’ valt) een publiek instrument, met een lokaal of regionaal karakter. Het zijn zonder uitzondering inhoudelijke en concrete projecten, ingegeven niet alleen door ‘groene’ overwegingen maar ook door bedrijfseconomische. Private initiatieven die functiecombinaties gemeen hebben (de tweede categorie in het cluster ‘op de praktijk ingrijpend’), zoals singelgolf, zorglandgoederen en zorgboerderijen, dienen daarentegen juist vaak een bedrijfseconomische oplossing en veel minder een groene. Ze zijn in eerste instantie opgezet voor het genereren van extra inkomsten voor private partijen, en groen is hier een hulpmiddel voor. Dit in tegenstelling tot veel alternatieve financieringsbronnen (de derde categorie in het cluster ‘op de praktijk ingrijpend’) die wél het groen en dus niet het bedrijfseconomische centraal stellen. Deal-making tenslotte (de vierde categorie in het cluster ‘op de praktijk ingrijpend’) is vaak ingestoken vanuit zowel bedrijfseconomisch als groene motieven, en daarmee dus vergelijkbaar met rood-voor-groenprojecten. Toch zullen private partijen veelal alleen deelnemen aan rood-voor-groenprojecten – maar ook aan partnerschappen tussen milieubeweging en bedrijfsleven – wanneer er voor hen een win-winoplossing uit voortvloeit. Ze moeten er, met andere woorden, vanuit hun eigenbelang wél baat bij hebben. Overigens, waar rood-voor-groenprojecten vooral een lokaal of regionaal karakter hebben, daar is de reikwijdte van deal-making vaak groter, tot aan het landelijke niveau toe.

Enkele uitzonderingen daar gelaten, zijn de groene initiatieven die onder het eerste cluster vallen (‘op de praktijk ingrijpend’) vaak concreet van aard. Dit geldt niet voor de private initiatieven onder het tweede cluster (‘randvoorwaardelijke facilitatie’). Deze zijn veeleer als stimulans bedoeld om verandering in gang te zetten. Maar ook hier geldt dat deze initiatieven lang niet altijd louter vanuit ‘groene overwegingen’ worden ingegeven. ‘Agro &

Co Brabant', bijvoorbeeld kent vooral bedrijfseconomische motieven. Het projecten 'Knooperven' daarentegen is juist wel vanuit groene (lees: landschappelijke) overwegingen geïnitieerd.

De groene fiscale maatregelen hebben als doel een duurzaam en groen consumptiegedrag aan te moedigen. Tegelijkertijd leveren ze de schatkist geld op. Overigens, als bij fiscale maatregelen de keuze bestaat tussen het subsidiëren van natuur- of broenbescherming aan de ene kant of het belasten van gebruik en degradatie aan de andere kant, dan verdient vanuit economisch oogpunt *belasten* de voorkeur. Heffingen op leegstaande bedrijventerreinen, bijvoorbeeld, stimuleren het zorgvuldig omgaan met de schaarse ruimte, omdat het opknappen en weer leefbaar maken van een oud bedrijventerrein 'rendabel' is (de heffing komt er immers door te vervallen). Bij subsidies werkt een dergelijke prikkel niet: door de sloop van een verloederd en vervallen bedrijventerrein te subsidiëren, wordt het gedrag van een bouwondernemer niet ten gunste van 'het groen' beïnvloed. Het effect van een sloopsubsidie zal weliswaar zijn dat leegstaande bedrijventerreinen (versneld) worden gesloopt, maar een dergelijke subsidie betekent niet automatisch dat de bouwondernemer de schaarse open ruimte elders spaart.

Alles beschouwend valt vooral de pluriformiteit van groene private initiatieven op, die daarmee van invloed is op de '*span of control*' (ofwel: reikwijdte van bestuur) van het ministerie van LNV. De pluriformiteit maakt generiek beleid tot een ware kunst. Sowieso is van belang na te gaan wat het achterliggende doel van een privaat initiatief is: is dat vooral bedrijfseconomisch van aard (het genereren van extra inkomsten door gebruik te maken van natuur of landschap) of staat het beheer en de realisatie van groen centraal? Voor het Programma 'Economie voor Groen' zijn – denk ik – de initiatieven van belang die ten enenmale zijn ingegeven door groene motieven. Of de initiatieven bijdragen aan extra inkomsten, aan boer of schatkist, is van ondergeschikt belang. De '*span of control*' van LNV is daarmee afhankelijk van het doel dat uit de besluitvorming volgt. Oftewel, de ambities die het beleid heeft met de inzet van private actoren is mede bepalend voor de door LNV nagestreefde ontwikkeling van een referentiekader of beleidsvisie dat verbindt wat al gebeurt en tegelijk richting geeft in beleid en uitvoering. Dat neemt niet weg dat de overheid regels kan opstellen, waarmee private initiatieven – die nu nog kleinschalig en op bijvoorbeeld bedrijfsniveau plaatsvinden – opgeschaald kunnen worden naar een hoger schaalniveau, zoals bijvoorbeeld de hele keten.

Tot slot is het aan te bevelen om voor het Programma 'Economie voor Groen' buiten de gebaande paden te betreden. Hoe kan bijvoorbeeld kunst bijdragen aan het behoud en de stimulering van groen? Zo blijkt onder meer dat het platteland en het boerenleven een groeiende bron van inspiratie zijn voor ontwerpers. Uit de expositie 'Boer zoekt stijl' bijvoorbeeld blijkt dat designers het platteland vooral zien als de plek waar ze inspiratie opdoen voor de oplossing van actuele vraagstukken zoals het milieu en voedselproductie. De designer wordt daarmee een soort van 'esthetische herder of een conceptuele boer'. Hierop aansluitend is het interessant na te gaan hoe kunstenaars niet alleen het platteland gebruiken als inspiratiebron, maar ook nog eens financieel bij kunnen dragen aan het behoud en beheer ervan.

Referenties

- Blom, M., G. Bergsma en M. Korteland. 2008. *Economic instruments for biodiversity; Setting up a Biodiversity Trading System in Europe*. Delft, CE Delft.
- Bond, I., M. Grieg-Gran en S. Wertz-Kanounnikoff. 2009. *Incentives to sustain forest ecosystem services; A review and lessons for REDD*. IIED, U.K.
- DTZ Zadelhoff. 2010. *Het aanbod veroudert*. Amsterdam, DTZ Zadelhoff, Afdeling Research.
- Haar, B. ter. 2009. *Nieuwe paden voor vergroening; Essay t.b.v. 'Studiecommissie Belastingstelsel'*. Geen locatie.
- Ham, T. van der. 2005. *Rood voor groen; Dossier quick-scan grondbeleidsinstrumentarium*. Oicon, i.o.v. Regio Randstad.
- Heide, M. van der en A. Ruijs. 2010. *De betekenis van TEEB voor Nederland; Discussienotitie voor de Taskforce Biodiversiteit en Natuurlijke Hulpbronnen*. Bilthoven en Den Haag, PBL, Publicatienummer 500414005.
- Heurkens, E., F. Hobma en F. de Zeeuw. 2008. Gebiedsconcessie: Een omstrede nieuwkomer. *Ruimtelijke Ontwikkeling Magazine*, oktober 2008, pp. 12-15.
- H+N+S Landschapsarchitecten. 2008. *Volkstuinen als groene motor; Quick-scan volkstuinen*. Utrecht, Studie i.o.v. InnovatieNetwerk.
- Huijstee, M. van. 2010. *Bedrijven en NGOs in Interactie; Een Zoektocht naar Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen*. Utrecht, Universiteit van Utrecht, Proefschrift.
- InnovatieNetwerk. 2006. *Singelgolf; Een nieuwe economische basis voor de landbouw en voor gebiedsontwikkeling door middel van golf*. Utrecht, Rapportnummer 06.2.143.
- InnovatieNetwerk. 2010. *50 ideeën voor nieuwe bossen*. Utrecht, Rapportnummer 09.2.227.
- IVBN. 2010. *IVBN Visie: Op een duurzaam kantorenbeleid – doorgaan of duurzaam?* Voorburg, De vereniging van Institutionele Beleggers in Vastgoed Nederland.
- Kort, M. M. Schulz, P. van der Hulst, M. Olde Wolbers en R. Stotijn. 2008. *Gebiedseigeninstrumenten; Inventarisatie en conceptualisering*. Berenschot.
- Kort, M., M. Schulz, R. Stotijn, C. Inia, M. Olde Wolbers en S. Peerenboom. 2009. *Lokale landschapsontwikkeling; Tien inspirerende varianten van gebiedseigen instrumenten*. Berenschot.
- KPMG Advisory N.V. 2010. *Duurzame financiering van landschap; Een onderzoek naar de financieringsbehoefte van beheer en herstel van waardevolle nationale provinciale cultuurlandschappen*. Amstelveen.
- MEA. 2005. *Ecosystems and Human Well-being; Synthesis*. Washington DC, Island Press.
- Meijerink, G., H. Diemont, D. de Groot, R. Schrijver en J. Verhagen. 2008. *Innovative financing mechanisms for sustainable ecosystem management*. Den Haag en Wageningen, Wageningen UR.
- Mullan, K. en T. Swanson. 2009. *An international market-based instrument to finance biodiversity conservation: Towards a Green Development Mechanism*. Amsterdam, Report from an Expert Workshop, 9-10 February 2009.
- Natuur en Milieu. 2006. *De groene schatkist; Vijftien belastingvoorstellen voor milieu en innovatie*. Geen locatie.
- PBL. 2010. *Wat natuur de mens biedt; Ecosysteemdiensten in Nederland*. Bilthoven en Den Haag, PBL, Publicatienummer 500414002.

- Reinhard, S. en H. Silvis. 2007. *Investeren in het Nederlandse landschap: hoe te financieren? Notitie op verzoek van LNV t.b.v. het rondetafelgesprek Landschap op 9 mei 2007*. Den Haag, LEI – Wageningen UR.
- RLG. 2005. *Recht op groen; Advies over de groene kwaliteit van de openbare ruimte – Deel 1 Beleidsadvies*. Amersfoort, Publicatie 05/6.
- Taskforce Financiering Landschap Nederland. 2008. *Landschap verdient beter!* Den Haag.
- TEEB. 2008. *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: An Interim Report*. European Communities.
- TEEB. 2009. *The Economics of Ecosystems and Biodiversity for National and International Policy Makers; Summary: Responding to the Value of Nature*. UNEP.
- Trouw. 2010. *Het groene compromis is een succes*. Vrijdag 23 april 2010, pp. 32-33.